

SÖZEL KÜLTÜR BAĞLAMINDA HZ. FÂTİMA ANLATILARININ EŞİKSEL (LİMİNAL) METİNLERE KATKISI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

◆
VERBAL CULTURE IN THE CONTEXT OF FATİMA NARRATIVES AN
EVALUATION ON ITS CONTRIBUTION TO THRESHOLD (LİMINAL) TEXTS

Nursel UYANIKER*

ÖZ: İslam tarihinde ve Müslümanların zihninde önemli bir yeri olan Hz. Fâtıma, sözlü ve yazılı kaynaklarda ele alınmış örnek bir şahsiyettir. Türk-İslam edebiyatında, toplumun tasavvuruna ait Hz. Fâtıma algısı, söyleyen/yazan kişilerce anlatılarak günümüze kadar taşınmıştır.

Folklor ürünleri, zamanla değişim/dönüşüm geçirerek farklı tür ve şekillerle yeniden üretilebilmektedir. Yazılı kültür ortamı, sözlü halk anlatı geleneğini değiştirmiş ve icrasında farklılaşmalara yol açmıştır. Sözel kültür ortamları arasındaki geçişlerde anlatıcının oluşturduğu ara sözler, bir ara türün oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Eşiksel (Liminal) kelimesi, sözlü ve yazılı kültür arasındaki geçirgenliği belirtmek üzere kullanılmakla beraber, metin olarak; hem sözlü anlatıları hem de anlatılmak üzere yazıya geçirilen eserleri göstermektedir. Halk arasında Hz. Fâtıma; Hz. Muhammed'in neslinin devamını sağlayan tek evladı oluşu, doğumu, evliliği, örnek yaşantısı, çocukları ve ölümü gibi konular dolayısıyla her ortamda anlatılan dinî bir kişiliktir. Rivayetler vasıtasıyla sözlü kültürde taşınan Hz. Fâtıma anlatıları, daha sonra yazıya geçirilmiş ve değişime uğramıştır. Ancak Hz. Fâtıma ile ilgili bir kısım bilgilerin sözden yazıya geçirilirken ve anlatılmak üzere kaleme alınırken kimi olayların birbirini tamamladığı, desteklediği, kronolojik bir düzene sokulmaya çalışıldığı görülmüştür. Çalışmanın kapsamı; konusu çerçevesinde, kimi saha çalışması verilerine, yayınlanmış ve yayınlanmamış metinlere dayanmaktadır. Çalışmada W. J. Ong'un sözlü ve yazılı anlatımı içeren sözel iletişim teriminden hareketle; söylemlerarasılık/metinlerarasılık bakış açısı kullanılmış ve Hz. Fâtıma hakkındaki anlatıların, eşiksel metinlere katkısı değerlendirilmiştir. Sözel kültüre ait veriler; icra, muhteva ve yapı bakımlarından ele alınıp incelenmiştir.

Bu çalışma ile Hz. Fâtıma hakkındaki sözel anlatıların, nesilden nesile aktarılırken çağın, anlatıcı ve dinleyici ortamının özelliklerine göre yeniden şekillendirildiği, toplumda örnek şahsiyetler olarak kabul edilen kutsal kişilere ait düşünme ve konuşma ile ilgili parçaların birbirini tamamladığı gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sözel kültür, söylemlerarasılık/metinlerarasılık, eşiksel (liminal) metin, Hz. Fâtıma.

ABSTRACT: Fatima, who has an important place in the history of Islam and in the minds of Muslims, is an exemplary person handled in oral and written sources. In Turkish-Islamic literature, the perception of Fatima about the imagination of the society has been conveyed to the present day by people who say / write.

* Doç. Dr. - Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / İstanbul - nuyaniker@marmara.edu.tr (Orcid ID: 0000-0002-7204-7145)

Folklore products can be reproduced in different types and shapes by changing / transforming over time. The written culture environment has changed the oral folk narrative tradition and caused differentiation in its execution. The digressions created by the narrator in the transitions between oral cultural environments contributed to the formation of an intermediate type.

Although the word Liminal is used to indicate the permeability between verbal and written culture, as a text; It shows both the oral narratives and the works written to be told. Fatima among the people; He is a religious personality that is explained in every setting because of the issues such as being the only child of the prophet Muhammad's family, his birth, marriage, exemplary life, children and death. The Fatimah narratives, which were carried in the oral culture through rumors, were later written down and changed. However, while some of the information about Fatima are being written from word to word and written to be told, it has been observed that some events complement, support each other and try to put them in a chronological order. The scope of the study; It is based on some fieldwork data, published and unpublished texts. In the study Based on W. J. Ong's verbal communication term, which includes verbal and written narration, the interdiscursive / intertextuality perspective was used and the contribution of digressions in the narratives about Fatima to the threshold texts was evaluated. Verbal culture data; It has been handled and examined in terms of execution, content and structure.

With this study, it has been shown that the verbal narratives about Fatima are reshaped according to the characteristics of the age, the narrator and the listener environment while being passed down from generation to generation, and the parts related to thinking and speaking of the holy people, who are accepted as exemplary figures in the society, complement each other.

Keywords: *Verbal culture, interdiscursive / intertextuality, threshold (liminal) text, Fatima.*

1. Giriş

Geleneksel kültür ortamında icracı/anlatıcı, sözlü anlatım ve beden dili sayesinde dinleyiciyle etkileşime geçmiştir. Kâğıdın bulunuşu ve yazının yaygınlaşmasıyla birlikte de geleneğin temsilcileri, cönk ve mecmualar aracılığıyla halk anlatılarını daha geniş kitlelere ulaştırabilmiştir. Konuşmayla düşünmenin buluşması sayesinde sözlü kültür, yazılı kültürle birleşerek sözel kültür ortamını oluşturmuştur.

Yazının kullanımından sonra, ikincil sözlü kültür ortamının önemli bir diğer unsuru olan matbaanın icadı da mahallî özellikler taşıyan pek çok sözlü edebiyat metninin millî boyuta taşınmasında önemli bir rol üstlenmiştir (Aça vd., 2009: 449).

Jack Goody (2017: 189), yazılı geleneğin yeni bir iletişim aracı olarak ortaya çıkmasıyla birlikte eski araçların yok olmadığını, yeni olanın eski olana eklenerek onu dönüştürdüğünü belirtmektedir. Yazı, halk kültürünün zengin veri tabanından faydalanmış ve söze ait birtakım unsurları kendi bünyesine katmıştır. Sözlü (lecto-oral) kültür ortamında aktarılan kolektif hafızaya ait veriler, yazılı hale getirilerek korunmuş ve canlılığını devam ettirmiştir. Kültürel süreklilik bağlamında Hz. Fâtıma ile ilgili halk kültürüne ait malzemeler, Türklerin dinî inançlarıyla yorumlanmış, zamana ve zemine göre yeniden uyarlanmıştır.

Kubilay Aktulum'a (2013: 11) göre; metinleşen her folklorik unsur bir göstergedir, bir kültürbirim ya da folklorbirim değeri taşır. Bu özellik, millî kimliğe gönderme yapan, kalıplaşmış bir bilgi türünü kapsayan söz ve söylem düzlemine ilişkindir. Kültürel bir unsurun, uyarlanabilme veya yeni bağlamlarda kullanıma sokulabilmesi açısından sorgulanması gerekir. Bu çalışmada Hz. Fâtıma anlatılarının sözden yazıya aktarılırken geçirdiği değişim/dönüşümler, eşiksel/liminal metin ve metinlerarasılık bağlamında sorgulanmıştır.

Çalışmanın amacı Hz. Fâtıma ile ilgili anlatı/metinlerin, klasik tanımların ötesinde söylemlerarasılık / metinlerarasılık çerçevesinde yeniden gözden geçirmektir. Söylemlerarasılık / metinlerarasılık kavramı, yenidenbiçimlendirme kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılır. Yenidenbiçimlendirme, sözel edebiyatta folklorik bir ürünün yeniden üretilmesi; oluşturma, açıklama, anlatma işlemidir (Aktulum, 2013: 39-40). Türk-İslam toplumunun temel simgelerinden birisi olan Fâtıma kültü, gelecek nesillere aktarılarak "canlı kılma" işlevini sürdürmektedir. Folklorik bir unsur olarak Fatıma anlatılarının sorgulanması sayesinde evrensel kültüre katkı sağlamakla birlikte; millî kimliğin yapıcı unsurları ve hâkim bakış açısı da ortaya konulmuştur. Bu bağlamda yeniden yaratma eylemiyle oluşturulan Hz. Fâtıma anlatı/metinlerinin özgünlüğü ve işleyişiyle Türk toplumunun düşünce yapısı gösterilmiştir.

2. Anlatı Metinlerinin İcrası

Folklorik ürünler, nesilden nesile aktarılan bir biçim ve değerdir. Basmakalıp özelliğe sahip olan değerler, toplumsal kimliği belirlemek ve sürdürmek için tekrarlanırlar. Aynı şekilde kopyalanarak veyahut da dönüşerek yinelenirler. Böylece unutulma tehlikesine karşı yeniden üretilerek canlı kalmaya çalışırlar. Sözlü ve yazılı folklor ürünlerinde "bağlam" ve "dönüştürüm" kavramları, söylemlerarasılık/metinlerarasılık kapsamında anahtar kelimelerdir (Aktulum, 2013: 29). Anlatı metinlerinin icrası; anlatıcı, dinleyici ve ikisi arasındaki ilişkiyi yani bağlamı ifade eder. Folklorik bir ürün yeniden kullanıma sokulduğunda bağlamsal; biçimsel, anlamsal ve işlevsel bir dönüşüm geçirir. Hz. Fâtıma ile ilgili anlatı/metinler de Türk toplumunda birtakım bağlamsal dönüşümlerle yeniden oluşturulmuşlardır.

a. Anlatıcı: İcra edilen her anlatı, aynı anlatıcı tarafından farklı zaman ve mekânlarda daha az değişiklikle icra edilse bile yeni bir performans sayılır. Sözel kültürde aktarılarak çeşitlenen Hz. Fâtıma konulu anlatıların özel bir anlatıcısı yoktur. Anlatıcı tipi olarak cinsiyet faktörü de önemli değildir. Ancak İslam dinine mensup anlatıcılar tarafından, icrası sırasında özellikle Müslüman kadınlara örnek model oluşturmak, dinî değerleri vurgulamak ve öğretmek amacıyla anlatılırlar. Kutsal-dinî kişilikler çerçevesinde anlatının işlevleri, İslam'ın şartlarını paylaşmak ve günah sayılan davranışlardan uzaklaştırmaktır.

Anlatı sırasında parçalar üzerine yoğunlaşılır, konunun bütünü dikkate alınmaz. Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın evliliği hakkındaki aşağıda gösterilen halk anlatısında toplumsal roller açısından kadın-erkek ilişkileri örneklendirilmiştir. Burada Ali-Fâtıma evliliğinden ziyade anlatılmak istenen düşünceye dikkat çekilmiştir:

Anlatı/Metin-1 (Hz. Ali'nin Heybeti): Hz Fâtıma bir gün Resulullah'ın yanında sohbet ederken: "Babacığım, Ali evin kapısından sığmıyor" diye dert yanmış, Resulullah da bunun üzerine: "Kızım, Ali'ye benim yanımda kırıcı birkaç cümle söylersen kapıdan geçer" diye cevap vermiştir. Fâtıma, babasının dediğini yapmış ve heybetli koca cüssesiyle Ali, büzülerek kapıdan geçmiş mahcup bir şekilde Resulullah'ın yanına oturmuştur. Kadın, ne kadar narin yaratılıştaki olsa da erkeğin gücünü alt edebilir (Uyaniker, 2018: 244).

Anlatıcının dinî kimliği; yani Sünnî, Şîî veyahut da Alevî oluşu sözel anlatıyı etkilemektedir. Kendi sosyo-kültürel bağlamında hareket eden anlatıcı, Hz. Fâtıma'nın hayatına dair bilgileri değiştirmekte ve yorumlamaktadır. Halk anlatıcılarının bazıları ümmî (okuma-yazması olmayan) kişilerdir. Şehir merkezlerinde yetişmiş anlatıcılar ise eğitim görmüş ve yazılı kültüre daha yakın kişilerdir. Özellikle belli tarikata mensup, tasavvufî eğitim almış kişiler, anlatılarında Arapça, Farsça gibi yabancı dilde sözcükleri çok kez kullanmaya ve okudukları kitabî bilgiye bağlı kalmaya özen gösterirler. Bu kapsamda eğitim, anlatıda klasik üsluba, tekdüzeliğe sebep olmaktadır. Çünkü yazılı kültür, metni dondurmıştır. Büyüklerinden duyarak ve kültürün içinde bulunarak öğrenmiş tecrübe sahibi kaynak kişiler ise anlatılarında daha özgün davranmakta ve anlatılarını; bağlama, zamana, zemine göre yeniden oluşturmaktadırlar. Anlatıcı profili, anlatı metni üzerinde oldukça etkilidir.

Anlatıcı, anlatı sırasında özel bir girişle başlamayıp teatral yeteneğini, canlandırma unsurunu ön plâna alır:

Anlatı/Metin-2 (Fadime Ananın Ekmeği): "Fadime Anamız ekmek yaparken, düşmanlar baskın yapmış. Düşmanların geldiğini duyan Hz. Fadime: Yaptığım ekmeğe kâfire nasip olmasın, diye bezileri (saç ekmeği, bazlama) yere gömmüş. Bunlar daha sonra toprağın altında keme (gübre) olmuşlar." (Pınarbaşı, 2017: 68).

Bu anlatıda geçen Fadime Ana ile Hz. Fâtıma arasında bağ kurularak anlatıya kutsallık atfedilmiştir. Müellif/Müstensih tarafından ele alınan yazma eserlerde, özellikle halk tipi metinlerde ise, "işit imdi" diye başlanarak dinlemenin önemine dikkat çekilir.

Anlatı/Metin bir parçası olan ara söz kavramını İlhan Başgöz (2001: 87), "Bir duyguyu, fikri, anlatıcının seçtiği geleneksel halk bilgisini veya yorumları asıl anlatmanın içine katar ve bu değerlendirmeler 'ara söz', 'dinleyiciden ayrı' veya 'parantez içine konulacak değerlendirme' olarak kabul edilir-kültürler arası halk bilgisi yaratmalarıdır." şeklinde açıklar. Cümle dışı öğeler olarak da nitelendirilen ara sözler, cümlenin anlamına dolaylı olarak yardımcı olurlar. Açıklama, pekiştirme vb. gibi işlevlerle

cümlelerin çeşitli anlam ilişkileri çerçevesinde birbirine bağlanmalarını sağlarlar. Cümlenin değil metnin öğeleridirler.

Metinde yer alan ara sözlere ait unsurlar; dil bilgisi kaynaklarında genelde “cümle dışı öge” olarak değerlendirilen seslenmeler, yazılı dilden farklı konuşma/anlatma üslubu, kişilerle ilgili lakaplar, duyguların mübalağalı bir biçimde aktarımı, açıklama cümleleri ve nasihat dolu sözler şeklinde sıralanabilir.

Seslenmeler, Türkçenin söz diziminde anlatıcı ile dinleyici arasındaki iletişimi sağlayan cümle öğeleridir (Alyılmaz, 2015: 31). Hz. Fâtıma ile ilgili özellikle manzum metinlerde ara söz olarak; seslenme (öbeği) / hitap (blokları) konuyu duruma bağlayan ve anlatılış/yazılış sebebini açıklayan cümle dışı öğelerdir:

Anlatı/Metin-3 (Mevlid Hikâyeleri 14hk 79-2 t.y.: 115^a-119^a; Uyanıker 2014: 9-18):

“İşit imdi Fâtımâ ahvâlini

Kim Resûlden şoñra n’oldı hâlini” (Mevlid Hikâyeleri 14hk 79-2 t.y.: 115a)

Anlatıcı/Müellif, metinde dinleyeni muhatap almakta ve ona; “ey, ey cân, ey yâr” diye seslenerek konuyu anlatmaktadır:

“Ey niçeler anda mecnûn oldılar

Ey niçeler anda mañzûn oldılar” (Mevlid Hikâyeleri 14hk 79-2 t.y.: 118b)

“Halvet itdiler anı ol dem iy cân

Çün yumağa meşğûl oldılar hemân” (Mevlid Hikâyeleri 14hk 79-2 t.y.: 118a)

Anlatı/Metinde konuşma/anlatma üslubu da metnin işlevlerini açıklamaktadır:

“Bir kıyâmet koptı ol gice iy yâr

Bir ‘alâmet oldı anda âşikâr” (Mevlid Hikâyeleri 14hk 79-2 t.y.: 118b)

Anlatı/Metinde Hz. Fâtıma’yı ifade için ona atfedilen; “Hayrû’n-nisa, hayrû’l-betül, nigar, Hz. Muhammed’in gözünün nuru-ciğerinin köşesi” vb. gibi isimlendirmeler yanında, en dikkat çeken onun Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin’in annesi oluşudur. Fâtıma’nın annelik içgüdüğü, aynı zamanda düşünüyapıbirim¹ özelliği taşıyan ve Türk halk tasavvurunda egemen bir unsur olarak anneliğin yüceltilmesine atıftır:

“Birin aldı bir dizine ol ana

¹ Aktulum, düşünüyapıbirim terimini; bir metinde gerçekleşen anlamsal dönüşümlerin odağındaki temel egemen unsurlar, bir kültüre ait kalıp değerler olarak açıklar. Ayrıntılı bilgi için bk. (Aktulum 2013: 37-38).

Birin aldı bir dizine hem yana” (Mevlid Hikâyeleri 14hk 79-2 t.y.: 116b)

Hz. Muhammed’in neslinin devamını sağlayan tek evladı olan Fâtıma, aynı zamanda Hz. Hasan ve Kerbelâ şehidi Hz. Hüseyin’in annesi olarak tüm unvan ve sıfatlardan üstün tutulmuştur. Müellif/Müstensih, mübalağalı bir biçimde duyguların aktarımı sırasında zaman zaman ana metinden ayrılır. Fâtıma, Hz. Muhammed’in ardından öyle üzülmüş o kadar çok ağlamış ki taş bile eriyip suya dönmüştür:

“Kâtı efğân eyleyüben dökdi yaş

Eriyüp şu olayazdı anda taş” (Mevlid Hikâyeleri 14hk 79-2 t.y.: 116b)

Mübalağa sırasında müellif/müstensihin yaptığı benzetmeler, örnek vermek suretiyle dinleyici/okuyucuya durumu daha iyi açıklamak/anlatmak amacıyla yapılır. Hz. Ali’nin peygamberin ardından tas tas gözyaşı dökmesi; halk arasında gidenin ardından bir tas su dökmek, varacağı yere uğurlamak ile ilgili yapılan pratikleri de hatırlatmaktadır:

“Üstüne vardı ‘Alî eyledi yās

Çanlu yaş dökdi gözünden taş taş” (Mevlid Hikâyeleri 14hk 79-2 t.y.: 117b)

Metinde geçen ve ara söz olarak değerlendirilen açıklama cümleleri, anlatma sırasında metine eklenmiş düşüncesi vermektedir. Hz. Muhammed’in vefatı üzerinden altı ay geçmiş ve önceden bildirilen vakit gelmiştir. Anlatıcı/Müellif bu durumu “Çünkü artık vakit gelmişti” diye açıklamaktadır:

“Çünkü(m) va’de yitdi bir gün ol nigār

Çabrine vardı Resülün Kirdigār” (Mevlid Hikâyeleri 14hk 79-2 t.y.: 116a)

Cümle dışı öğeler arasında, anlatı/metinde nasihat vermek amacıyla söylenen ara sözler de bulunmaktadır. Bunlar metnin başında, ortasında ve sonunda yer alabilirler:

“Dünyâyı terk eyleyen bulur şafā

Sever anı ol Muḥammed Muştafā

Cānını terk itme nicedür iy cān

Girmez anuñ eline cān u cihān” (Mevlid Hikâyeleri 14hk 79-2 t.y.: 119a)

İslâm’da imanın şartlarından olan Kelime-i şehadet getirmek, metinde dinleyicilere öğütlenmektedir. Hz. Muhammed’e salavat getirmek, dünya derdinden kurtulmayı sağlamakla birlikte; hem dille hem de gönülden söylenmelidir.

Anlatı/metinde geçen ara sözler icranın işlevini açıklarlar. Hz. Fâtıma hakkındaki metinlerde ara sözlerin sayısı fazla ise, aradan geçen uzun zamana bağlı olarak kültürel değişim/dönüşümlerin etkisinden bolca söz etmek mümkündür.

b. Dinleyici: Hz. Fâtıma anlatılarının dinleyicileri; daha çok İslâm kültürüne ilgi duyan, dinî inanca sahip ve bu kültür çevresinde yetişmiş, dinlediğini yaymayı amaç edinen geleneksel dinleyicilerdir. Anlatı sırasındaki anlatıcı ile dinleyici arasındaki etkileşim, yazılı kültüre de aktarılmıştır. Yazılı kültür, dinî metinlerin ezberlenmesini kolaylaştırmış ve böylece Tanrı kelâmı okur-yazar kesim tarafından içselleştirilmiştir (Goody, 2017: 191). Anlatıcı/Yazan, seslenme/hitap, nasihat cümleleri ile dinleyiciyi muhatap alır. Metnin yazılış sebebinin, sözlü anlatının bir devamı olduğu ve ara sözler sayesinde dinleyici varlığının anlatıcı/yazan tarafından dikkate alındığı, metne yansıtıldığı anlaşılmalıdır.

Yazılı metinlerde anlatıcı/yazan, geçiş bölümlerinde ve anlatı/metinlerin sonunda dinleyicinin Hz. Muhammed'e salavat getirmesini sağlamaktadır:

“Arturur hem ol gönüllerde şafâ

Hem yaraşur dilde zıkr-i Muştafâ

Durmañ imdi sizde var-iken hayât

‘Aşk-ıla derd-ile ayduñ es-şalât (u ve’s-selâm)’ (Mevlid Hikâyeleri 14hk 79-2 t.y.: 119a)

Müslümanlar, salavat getiren kişinin günahlarının affedileceğine, maddî sıkıntılarından kurtulacağına ve çok kere salavat getirmenin cennete girmeye vesile olacağına inanırlar (Mertoğlu, 2009: 23). Metinlerde bu tür dua cümlelerine ve onlara ait kısaltmalara yer verilmektedir. Bunlar dinleyicinin, anlatı/metin üzerindeki etkisini göstermektedir.

Dinleyici, anlatı/metnin içeriğine etki ederken aynı zamanda anlatı/metnin yayılmasına da aracılık eder. Hz. Fâtıma hakkındaki anlatı/metinlerinin pek çok varyantının bulunması dinleyici faktörünün etkisini ve önemini gösterir. Dinleyici/Okuyucu yazma eserlerden, vaazlardan, dinî sohbetlerden öğrendiği birtakım bilgileri aktarırken; kimi bölümleri kendisine göre değiştirmek, eklemek, çıkarmak suretiyle yayar. Miraç hadisesinde Hz. Muhammed’in cennette yediği güzel kokulu cennet meyvesinin Hz. Hatice’nin, Fâtıma’ya hamile kalmasındaki rolü bu hususa örnek gösterilebilir:

Anlatı/Metin-4 (Hz. Fâtıma’nın Doğumu): Hz. Muhammed Miraca götürüldüğünde cennet ağaçlarından bir ağacın meyvesinden yemişti. Bu meyve, Hz. Muhammed’in sulbünde nutfeye dönüştü. Yeryüzüne döndüğünde eşi Hz. Hatice ile bir araya geldi ve o, Fâtıma’ya hamile kaldı. Hz. Muhammed ne zaman cennet kokusunu özlese bu sebepten Fâtıma’yı koklardı (Firuzabadî, 1996: 9).

Bu anlatıda geçen cennet meyvesi diğer varyantlarda cennet ayvası, hurma (Firuzabadî, 1996: 11-13) olarak belirtilirken; Türk inanış ve düşünüş sisteminde doğurganlıkla ilişkilendirilen ve inanç değerleri

bakımından da manevî desteği ifade eden elma tercih edilmiştir (Aça, 2008: 243). Elma, Anadolu'da uzun yıllardan beri en çok yetiştirilen meyvelerden birisidir. İnsan zihni çevresinde gördüğü ve bilgisiyle ilişkilendirdiği her unsur, sosyo-kültürel yaşama uyumlu bir şekle dönüştürür. Dinleyici faktörü, daha önce söylenen veyahut da yazılan bir anlatı/metnini yeniden biçimlendirmiştir.

c. Bağlam: Folklorik bir ögenin söylemlerarasılık/metinlerarasılık dönüşümünde dilsel, metinsel, bağlamsal unsurlar farklı yöntemler olmakla birlikte; işlevleri açısından birbiriyle ilişkili olmayı gerekli kılar. Bağlamsal dönüşümde toplum, zaman ve uzam dikkate alınmalıdır. Bağlam değişikliği folklorik bir ürünün hem anlamını, hem de metnini etkiler. Bu kapsamda İslam öncesi gelenek, görenek ve inançlar, İslam sonrasında senkretik bir yapı kazanarak ait olduğu toplumun yaşadığı zamana ve mekâna uyarlanmıştır.

Güneydoğu Anadolu'da yerli halk tarafından işaretle tanınma, klan mensup olma, sağaltma vb. gibi düşünsel, estetiksel ve inançsal amaçlarla bedene yapılan dövme geleneği, eski dönemlerden kalma kültürel alışkanlıklardandır. Geçmişten gelen ve geleneksel olarak icra edilen dövme geleneği, İslam sonrası inançlarla birleştirilerek Hz. Fâtıma özelinde meşrulaştırılmıştır. Güneydoğu Anadolu coğrafyasında yaşayan halk, Hz. Fâtıma anlatıları sayesinde; çene bölgesi, dudak ve alına yapılan dövmelerin helal, vücudun diğer bölgelerine yapılanların haram olduğuna inanmıştır:

Anlatı/Metin-5 (Güneydoğu'da Fatma Ana Dövmesi): Hz. Fâtıma'nın zenci kölesi onu öpmüş ve dudağı morarmış. Kadınlar da Fâtıma'nın hatırına, o utanmasın diye altdudaklarına dövme yaptırmışlar. Bu sebepten Müslüman kadınların altdudaklarına, çenelerine yapılan dövme helal, diğerleri haram sayılmıştır (Fırat, 2017: 63, 64).

Gelenekten gelen dövme (dek/dak) alışkanlığı, toplumsal ayıplanma/kınanma tepkileri göz önüne alınarak Müslümanların hanımefendisi Hz. Fâtıma'ya atfedilerek dönüştürülmüştür. Dövme geleneğindeki bağlam değişikliği ile folklorik ürünün hem anlamı, hem de anlatı/metni etkilenmiştir. Ancak anlatının öznesini oluşturan Fâtıma kültürü, kutsallık bağlamında devam ettirilmektedir.

3. Anlatı Metinlerinde Şekil ve Yapı

a. Şekil: Sözlü anlatılarda Hz. Fâtıma'nın örnek bir şahsiyet olarak ele alındığı ve onun hayatından yola çıkılarak Müslümanlara verilmek istenen bir mesajın aktarıldığı görülmektedir. Bu bağlamda sözlü anlatıların biçimini oluşturan nazım tür ve şekline göre; manzum, mensur veyahut da manzum-mensur karışık bir şekilde yinelenir. Nazım türü olarak daha çok Tekke Edebiyatı başlığı altında yer alan; Maktel-Mersiye, Mevlid, Menkıbe, Şefaatnâme gibi eserlerde Hz. Fâtıma konulu eserler görülmektedir. Nazım şekli olarak da özellikle hikâyeye ve anlatmaya uygun olduğundan Mesnevi'nin kullanıldığı görülmektedir.

Sözlü anlatılar yazılı hale getirildiklerinde sözü vezne uydurmak için yazım yanlışlarının yapıldığı, bazı harflerin yazılmadığı görülür:

“Başladı yudı taradı saçların

Dökdi göz(in)den anda kanlu yaşların” (Mevlid Hikâyeleri 14hk 79-2 t.y.: 117a)

Müstensih, bazen de mısraların kafiyesi metne uygun olmadığından yazım hatası yapmıştır:

“Üş menevşe gibi kıddim oldı hilâl

İşbu derde nice bulam ben dermân” (Mevlid Hikâyeleri 14hk 79-2 t.y.: 116a)

Manzum metinlerde araya farklı şekil ve türe ait müstakil şiirlerin eklendiği de görülmüştür. Örneğin Mevlid Hikâyeleri 14hk 79-2 olarak kayıtlı yazma eser, mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmış olsa da; yazmanın sonuna doğru (vr. 118b-119a) Hz. Fâtıma'nın Hz. Muhammed'e kavuşmasını anlatan “Fâtımandur bu gelen” redifli bir gazel eklenmiştir.

b. Dil ve Üslup: Hz. Fâtıma hakkında kaleme alınmış manzum yazma eserler; kullanılan dil, imlâ, yazı ve kâğıt özellikleri bakımından daha çok XIV. ve XV. yüzyıl Eski Anadolu Türkçesine ait örneklerdir (Uyaniker, 2018: 250). Kim tarafından yazıldığı ve yazılış tarihi genel olarak bilinmeyen, daha çok mevlid türü dinî eserlerde münferit bir bölüm olarak bulunan Hz. Fâtıma konulu yazmalarda, dinî terimlerin dışında yabancı sözcük sayısı azdır.

Sözlü dile ait ifadeler yazıya geçirildiklerinde cümle kuruluş, düzenleniş, yapı vb. bakımlarından sözlü dille ilişkilendirilir. Hz. Fâtıma hakkında yazılan manzum dâsitân-ı, hikâyet-i, cârî-yi, ahvâl-i, vefât-ı Fâtıma başlıklı yazmalarda, anlatılmak üzere yazıldığından cümle yapısı sözlü dile aittir. Sözlü anlatıma uygun ifade tarzı, manzum eserlerde vezin hatalarına ve yazım yanlışlıklarına sebebiyet vermiştir. Halk diline özgü deyim ve arkaik kelimelerin, yazılı eserlere de aktarıldığı görülmüştür. İslâm kültürünü yaygınlaştırma çabasıyla oluşturulan dinî eserlerde, özellikle dil ve üslup konusunda bu dönem hassasiyet gösterildiği anlaşılmaktadır.

Matbaanın icadıyla birlikte imlâ hususiyetlerinde standartlaşmaya gidilmiştir. Standartlaşmış imlâ sayesinde de metinlerin sözlülük (ses, vurgu, jest-mimik vb.) bakımından yorumlanması mümkün olabilmektedir (Goody, 2017: 195). Matbaa aracılığıyla basılı eserlerin yaygınlaşmasıyla birlikte ise, Hz. Fâtıma hakkında XIX yy. ikinci yarısı - XX. yy. başlarında yazılan süreli yayınlarda yazıların, Osmanlı Türkçesi ile süslü bir dille yazıldığı görülmüştür. Ancak konu bakımından Hz. Fâtıma hakkındaki bilgilerin derli toplu ve özet şeklinde aktarıldığı değerlendirilmiştir (Uyaniker, 2018: 251).

Hz. Fâtıma konulu anlatı/metinlerde geçen kimi benzetme ve ifadeler, Türk halkının duygu ve düşüncelerini yansıtmaktadır. Alışılmadık

bağdaştırma olarak nitelendirilen, “Yetimlik kokusu” tamlaması ile çocuğun korunmaya muhtaç oluşu ve Türk aile yapısındaki önemi vurgulanmıştır:

“Kalbimize düştü fūrkat kōrküsü

Geldi bize hem yetimlik kōküsü” (Mevlid Hikâyeleri 14hk 79-2 t.y.: 118a)

Hız. Fâtıma anlatı/metinlerinde söz dizim (derin ve yüzey yapı/anlam); İslâmî kuralları yaymak, dinî kişilerin hayat hikâyelerini aktarmak, örnek model oluşturmak, toplumsal değerleri belirtmek gibi iletişimsel amaçları hedeflemektedir. Söylenendeki (somut dilsel ifade) anlam, dinî bir kişinin hayatından kesitler vererek onu tanıtmaktadır. Söylenmek istenen anlamda ise; topluma ders vermek, temsil göstermek bulunmaktadır. Gösteren-gösterilen ilişkisi sayesinde anlatı/metinlerde, Türk toplumuna özgü dil yapısı ile inanç yapısının bir bileşkesine ulaşılabilir.

c. Kalıp İfadeler/Formel Yapılar: Kalıplaşmış sözler, Türk kültürünü Türkçe aracılığıyla yansıtan göstergeler veyahut da kültür birimleridir (Gökdayı, 2008: 91). Hız. Fâtıma İslâm kültürüne ait ortak bir değer sayılmakla birlikte; milletlerin kültürel yaratmaları içinde sembolleşmiş ve kalıplaşmış anlamlarla yüklü bir göstergedir. Mecaz anlamlı kalıp ifadelerde özellikle el sembolünün Hız. Fâtıma ve Ehl-i Beyt ile ilişkilendirildiği bilinmektedir. Halk arasında kalıp davranışlar arasında da Fatma Ana elinin; “el-güç-eylem” ilişkisinden yola çıkılarak kullanıldığı görülür:

Anlatı/Metin-6 (Fatma Ananın Eli): Müslüman Anadolu kadınları arasında Hız. Fâtıma sevgisi çok büyüktür. Kadınlar, herhangi bir işe başlamadan önce; “El benim değil, Fatma Anamızın eli olsun” diye duada bulunurlar. Hamile kadınların kolay doğum yapması için “Fatma Ana Eli Otu” kaynatılıp içirilir ve yine aynı duada bulunulur (Üçer, 1975: 146-155; Uyaniker, 2014: 7). Bu şekilde yapılan her işin kolay ve bereketli olacağına inanılır. Hamur yoğuran kadın, hamura elini basar, mayalanması için üzerini kapatırken; “*Adım Eşe (Ayşe), hamurum coşa, ben fırına gidiyorum ardımdan ulaş*” der ve “*Bu benim elim değil Fadime Anamızın eli*” olsun diye ilave eder (Üçer, 1975: 151).

Hız. Fâtıma her alanda kadınlara örnek gösterilen ve yardımı umulan kutsal bir şahsiyettir. Halk arasında örgüye, dantele başlayan kadınlara kolaylık dilerken söylenen dua sözcükleri, kalıp ifade/formel yapı unsurları olarak tekrarlanır:

“Kolay gelsin

Altın taş olsun

Elin kuş olsun

Hızır yoldaşın

Fatma Ana komşun olsun” (Pınarbaşı, 2017: 69)

Küçük bir çocuğun yüzüne dokunarak “*Benim elim değil Fadime Anamızın eli olsun*” şeklindeki kalıp ifade ise, şifa işlevi taşımaktadır. Metinlerde geçen ve Hız. Fâtıma’nın peygamberin ardından çok ağladığını

anlatan; “gözünden tas tas yaş döktü” benzetmesindeki anlama abartı katan ikileme ile duygusal etkiyi arttırmak, anlatımı güçlendirmek için “kandesin” sözcüğüyle yapılan tekrarlar kalıp sözlerdir:

“Kandesin iy şems-i tábân kandesin

Ruğları gül zülfi reyhân kandesin” (Mevlid Hikâyeleri 14hk 79-2 t.y.: 115b)

Dua şeklindeki kalıp sözler de anlatı/metinlerde az sözle çok şey ifade etmektedir:

“Dir ‘Alīye Fâtımā diñle beni

Bâki dutsun Hakk bu dünyâda seni” (Mevlid Hikâyeleri 14hk 79-2 t.y.: 117a)

Anlatı/Metinlerde atasözleri ve deyimler de kalıplaşmış sözler olarak kullanılmıştır. “Taş yürekli”, “Yüreğini dağlamak” deyimleri, Hz. Fâtıma’nın acıklı halini anlatan dikkat çekici söz kalıplarıdır:

“Yüzlerine bakdı çok çok ağladı

Yüregün taşdan degilse (d)ağladı” (Mevlid Hikâyeleri 14hk 79-2 t.y.: 117a)

Toplum bireyleri arasında esen kalmayı, ayrılığı ifade eden ve kullanılması âdet olan “Allah’a ısmarladık” sözü iletişimi sağlayan kalıplardandır:

“Çün babam gel didi üş oldum revân

Allah’a ısmarladım sizi hemân” (Mevlid Hikâyeleri 14hk 79-2 t.y.: 117b)

Kalıp sözler bazı durumlarda eksiltili olarak söylenir, anlam olarak zihinde tamamlanırlar. Bunun yanında kalıp ifadelerin, vezin kalıbına uydurabilmek için de kısaltıldığı görülür:

“Durmañ imdi sizde var-iken hayât

‘Aşk-ıla derd-ile ayduñ es-şalât (u ve’ s-selâm)” (Mevlid Hikâyeleri 14hk 79-2 t.y.: 119a)

Parantez içinde yazılan kısım; esenlik ve dua bildiren, bitirişte çok kez kullanılan salat ü selamın zihinde tamamlanan şeklidir.

Dua amacı başta olmak üzere; bereket, şifa, selamlaşma ya da ayrılık bildiren, dinî inançları belirten, doğum-evlenme-ölüm ile ilgili pratiklerde kullanılan formel yapılar, Hz. Fâtıma’nın sosyal statüsünü ve toplumsal algıyı gösterir. Müslüman kadınların ve çocukların kurtarıcısı, örnek şahsiyet Hz. Fâtıma’dır. Bu özelliği dolayısıyla Hz. Fâtıma, İslamiyet öncesi Türk inançlarında kadınları ve çocukları koruduğuna inanılan Umay Ana kültünün bir devamıdır.

4. Anlatı Metinlerinde Muhteva

Kültürel unsur içindeki anlatı/metinler, farklı bağlamlarda yeni anlamlar üreten bir yapıyla söylemlerarasılık/metinlerarasılık kapsamına

girerler. Böylelikle bir kültürel kodun, içinden çıktığı toplumun özelliklerini de katarak birden fazla anlamı bulunur.

a. Motifler: Geçmişle şimdiki zamanı kaynaştırmaya çalışan anlatıcı, mekâna uygun olarak da motif veya epizotları değiştirebilir. Örneğin bir metinde Arap coğrafyasına bağlı olarak Hz. Hatice, Mi'rac hadisesinden sonra Peygamberin getirdiği cennet meyvesini veyahut da hurmasını yiyerek Hz. Fâtıma'ya hamile kalırken; Türk anlatı metinlerinde doğurganlığın sembolü olarak çok kez kullanılan elma motifi sayesinde çocuk sahibi olmaktadır.

Söğüt ağacının rüzgârda salınışının acıklı bir sebebe dayandırıldığı etiyojik efsane ise, Hz. Fâtıma'nın hüznü ile ilişkilendirilmiştir. Bu efsanenin arka planında Hz. Ali'nin, Fâtıma hayatta iken evlenmek istediği ancak Hz. Muhammed tarafından evlenmesine izin verilmediği gerçeği de bulunmaktadır:

Anlatı/Metin-7 (Söğüt Ağacı Neden Sallanır): Hz. Ali savaşta iken bir Ermeni kızını Müslümanlığa davet eder. Kız, din değiştirmek için tek şart olarak Hz. Ali'nin kendisiyle evlenmesini ileri sürer. Hz. Ali, Ermeni kızıyla evlenip onu evine getirir ve oturtur. Fatma Anamız bu duruma çok üzülür ve kimseye anlatamaz. Söğüt ağacının yanına gider, ağlayarak derdini anlatır. Söğüt ağacı, o günden beri Hz. Fâtıma'nın derdiyle sallanır durur (KK-1).

Türk halk anlatılarında kırk sayısından yola çıkarak "Kırkpınar/kırk göze" hakkında anlatılan ve dinî inançlarla da ilişkilendirilen pek çok efsane bulunmaktadır. Kırk sayısı çokluğu, bolluğu, bekleme ve hazırlanma süresini, tamamlanmayı, arınmayı sembolize eder (Schimmel, 2000: 265-273). Bereketi ve kutsal kişileri sembolize eden kırk sayısı ile Hz. Fâtıma'nın köylülere yardımı anlatılırken, aynı zamanda Kербela çölünde susuz kalan Peygamber soyunu da hatırlatmaktadır. Kербela olayının yaşandığı dönemde Hz. Fâtıma hayatta olmasa bile halk, onun üç gün boyunca susuz kalan evlatlarına su verdiğine ve böylece anlatılanın aksine Hz. Hüseyin ve taraftarlarının susuz bırakılmadıklarına inanmak istemektedir:

Anlatı/Metin-8 (Çelkani/Çel Kani/Çilk Kani Efsanesi): Çehel/Çihil sözcüğü, Farsça kırk sayısı karşılığında kullanılır. Yöre ağzında Çel Kani olarak telaffuz edilen sözcük ise; kırk çeşme, kırk göze anlamına gelir. Çel Kani, Muş ilinin Varto ilçesinin Beşikkaya ve Eryurdu köylerinin kuzeyinde yer alan, dağın yüksek bir noktasında bulunan bir gözedir. Efsaneye göre Çel Kani, Hz. Fatıma ve Kırk Huriyi temsil eder. Çel Kani'nin kerameti ise, susuz geçen bir mevsimde suyunu çoğaltarak köylülerin imdadına yetişmesidir (Yalçinkaya, 2008: 142-143).

Hz. Fâtıma'nın vefatı, Sünnî ve Şîî kaynaklara göre farklı şekillerde nakledilmektedir. Ancak Hz. Muhammed'in ölümünden sonra Fâtıma'nın üzüntülü hali ve peygambere ailesinden ilk kavuşacak kişi olarak anlatılması benzerlik gösteren olaylardandır. Yazma eserlerde, "Ahvâl-i Fâtıma ve Vefât-ı Fâtıma" başlıklarıyla ele alınan konunun özeti şu şekildedir:

Fâtıma, Hz. Muhammed öldükten sonra bu dert ile gece-gündüz durmadan ağlar, yemeden-içmeden kesilir. Bu durumu gören sahabeler, bir gün toplanıp Hz. Ali'ye: Ya Ali, sözümüzü dinle. Resul, ağlamakla ele geçseydi biz ağlaya ağlaya canımızı verirdik. Ancak ölüm emri Allah'tandır. Biz buna razı olup sabrederim. Fâtıma'ya bu durumu anlat, dediler. Hz. Ali, bu sözü Fâtıma'ya ulaştırınca o da ağlayarak şu sözü söyler: Ya Veli, Peygamber toprağın altında yatıyor. Nasıl üzölmeyeyim. Bu sözü söyledikten sonra Fâtıma bir müddet daha ağlar. Ancak aklını toplayıp Hz. Ali'den bir gömelte evi yapmasını ve ne zaman Hz. Peygamberi anmak isterse buraya girip doya doya ağlamayı ister. Bunun üzerine Hz. Ali bir ev yapar ve Fâtıma da sabahları buraya gidip peygamberin hasretinden ağlar. Peygamberin vefatının ardından altı ay geçer. Bir gün kabre giden Fâtıma, Hz. Muhammed'e dayanacak gücünün kalmadığını, hasretinin onu perişan ettiğini söyler ve kabrinin üzerine kapanıp ağlar. Kabirden Hz. Muhammed'in sesi duyulur: Ey gözümün nuru, ciğerimin köşesi kızım, artık kavuşma zamanımız geldi, bana geliyorsun, deyinca Hz. Fâtıma sevinçle evine koşar. Evinin içini dışını toparlar, çocuklarını yıkar ve saçlarını tarar. Hz. Hasan ile Hüseyin, annelerinin bu canlı halini görüp sebebini sorduklarında: Dedeniz gel dedi, dünyadaki vadem bitti, diye cevap verir. Hz. Ali eve geldiğinde ona da ölüm zamanının geldiğini, çocukları Hasan ile Hüseyin'i ona emanet ettiğini vasiyet eder. Hz. Fâtıma ruhunu teslim ettiğinde olağanüstü olaylar yaşanır; gökteki melekler ağlayıp yeryüzüne inerler. Hz. Hasan ile Hüseyin, annelerinin üzerine kapanıp ağladıklarında Allah'tan ilahi bir ses işitilir: Ya Ali, onları Fâtıma'nın üstünden kaldır. Felek daha fazla parça parça olmasın, melekler hasret ateşine yanmasınlar. Hz. Fâtıma misk ve anberle yapılan saçlarla yıkanıp kefenlenir, akşam ile yatsı arasında bir vakitte Peygamberin yanına defnedilir (Mevlid Hikâyeleri 14hk 79-2 t.y.: 115a-119a; Gökdemir, 2019: 196).

Motifler bakımından Hz. Fâtıma ile ilgili Şiî ve Alevî anlatılarının, çeşitli konuları barındırdığı değerlendirilmektedir. Şiî ve Alevî halk anlatılarında Hz. Fâtıma'nın anne karnına düşmesinden başlayarak babasıyla olan münasebeti, evlilik hayatı, çocuklarıyla ilişkisi, Fedek hurmalığı meselesi, vefatı vb. gibi konuların nesilden nesile aktarılırken yan olaylarla zenginleştirildiği görülür. Buradan yola çıkarak Şiî ve Alevî halk muhayyilesinde Hz. Fâtıma hatırasının ve bilgisinin canlı bir şekilde yaşatıldığı anlaşılmaktadır. Sünnî bakış açısında ise Hz. Fâtıma'nın yazma eserlerde belirtildiği gibi aktarılmaya çalışıldığı, onun daha çok kutsal bir kişilik olarak öne çıkarıldığı ve hayat hikâyesine dair belli noktaların eksik bırakıldığı anlaşılmaktadır. Ancak sözlü ve yazılı veriler, Hz. Fâtıma'nın vefatına dair anlatılar dışında, birbirini tamamlamaktadırlar.

5. Değerlendirme ve Sonuç

Folklorik bir eseri, yazıldığı dönem ile geçmiş dönem arasındaki ilişkileri bakımından anlamaya, açıklamaya çalışmak, eserin anlamsal derinliklerine inmeyi gerekli kılar. Yaratıldıkları döneme sığmamış ve

sonraki döneme taşmış klasik eserler, bünyelerine kattıkları anlamlarla da zenginleşmişlerdir. Bu bağlamda Hz. Fâtıma anlatılarının yeniden yaratılma nedeninin ne olduğu sorusu önem arz etmektedir. Hz. Fâtıma, İslam dinine mensup kutsal bir kişi olması nedeniyle konu edildiği anlatı/metinlerle birlikte yaratıldığı kültürü de yansıtmaktadır. Kendi çağının kültürel bağlamında anlaşılıp bilinçli bir şekilde aktarılmaktadır.

Yeni anlamlar ve yeni şekillerle dönüştürülen ya da kopyalanan kültürel unsurlar, yeni işlevlere de sahip olurlar. Hz. Fâtıma anlatı/metinleri ile Türk halk kültürünün kendi bağlamında kolektif kimliğin belirleyici özelliklerinin tanımlanması mümkün olmuştur. Anlatı/Metinlerde Fâtıma'nın anne oluşu, sıkıntılı hayatı dolayısıyla güçlü bir kadın oluşu, Peygamberin ailesinden olması ve onun neslini devam ettiren tek evlâdı oluşu, babasına olan sevgisi vb. gibi özellikler Türk toplumundaki aile yapısını gösteren unsurlardır.

Türk millî kimliğinin varlığı ve Türk toplumunun düşünce yapısı Hz. Fâtıma anlatı/metinlerine yansımakla birlikte; ele aldığı konunun türüne yaptığı katkı sayesinde evrensel malzemenin oluşmasına da hizmet etmektedir. İslam tarihi açısından kutsal bir kişi olan Hz. Fâtıma ile ilgili birtakım mucizevi olaylar, halk edebiyatında dinî hikâyeler, menkıbeler şeklindeki anlatı türleriyle genişletilerek yeniden oluşturulmuştur.

Düşünüyapıbirim unsurları, folklorik anlatı/metinlerde kültürel kodlar olarak varlığı çok önceden bilinen, belirli ve tanımlanmış simgeler olarak toplumsal kimliği, kolektif hafızayı temsil etmektedir. Türk kültürüne ait unsurlar, Fâtıma'nın şahsına uygunluk gösterecek şekilde bir araya gelmiştir. Hz. Fâtıma konulu anlatılar yeniden üretilirken bu gönderge unsurunun anlamı değiştirilmemiştir. Anlatılar, Fâtıma kültüne ait biçimsel ve işlevsel sürekliliği sağlayarak kültürel işlevi gerçekleştirmiştir. Sözden yazıya metinlerarası geçişte ara sözler, geçmişle gelecek arasında köprü olmuşlar ve anlatı metinlerinin anlaşılmasına katkı sağlamışlardır. Sözlü ve yazılı iletişim sırasında kullanılan dua, ikileme, atasözü, deyim, tekerleme şeklindeki kalıp ifadeler, dinleyici/okuyucu tarafından zahmetsizce anlaşılabilen, az sözle çok şey ifade eden dil öğeleridir. Kolektif hafızanın ezberinde bulunan kalıp öğelerin Hz. Fâtıma ile ilgili anlatı/metinlerde kullanılması, bunların yaratıcıları tarafından sanat endişesi ile oluşturulmadıklarını, toplum tarafından anlaşılma amacı ve kültürel mesaj taşıdıklarını göstermektedir.

Tek başına her anlatı ya da metin, yeni bir yaratma olmakla birlikte; tamamen birbirinden kopuk değildir. Bu bağlamda Hz. Fâtıma ile ilgili anlatı metinlerinin, eksik parçaları tamamlayarak bir bütünlük oluşturdukları görülmüştür. Hz. Fâtıma anlatıları, gelenek içinde gerek sözlü kaynaklar gerekse yazılı metinler aracılığıyla güçlü bir şekilde aktarılmaya devam etmektedir. Tarihsel, metinsel, anlamsal, kültürel iletiler/göndergeler açısından ayrı ayrı yapılacak araştırmalar sonucunda konunun başlıklarla yeni bir sınıflandırmasını yapmak ve ele alınan konuyu farklı yönleriyle

değerlendirip Hz. Fâtıma'nın Türk kültüründeki yerini belirlemek mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Müellifi/Müstensihi yok (Telif/İstinsah Tarihi yok). Hazā Dāsītān-ı Fāṭimātü'z-Zehrā. Millî Kütüphâne, *Mevlid Hikâyeleri* 14hk 79-2, 14 satır, vr. 115a-119a.
- Aça, M. (2008). Türk inancı ve düşünüş sistemlerinde meyve. *Turkish Studies*, Volume 3/5, 239-261.
- Aça, M. – Gökalp, H. – Kocakaplan, İ. (2009). *Başlangıçtan günümüze Türk edebiyatında tür ve şekil bilgisi*. İstanbul: Kriter.
- Akar, M. (1980). *Türk edebiyatında manzum Mi'râcnâmeler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Aktulum, K. (2013). *Folklor ve metinlerarasılık*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Alyılmaz, S. (2015). Türkçenin söz diziminde seslenmeler ve seslenme öbekleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 54, 31-50.
- Başgöz, İ. (2001). Sözlü anlatımda ara söz: Türk hikâye anlatıcılarının şahsî değerlendirmelerine ait bir durum incelemesi. (Çev.: M. Ekici), *Milli Folklor Dergisi*, S. 50, 86-104.
- Can, A. (2015). Muhammed'in Siretü'n-Nebî'sindeki Mi'râç Mucizesi bölümü üzerine. *Turkish Studies*, Volume 10/4 Winter, 257-318.
- Fırat, M. (2017). *Kaybolan izler Güneydoğu'da geleneksel dövme ya da Dek ve Dak*. İstanbul: Yapı Kredi.
- Firuzabadî, M. H. (1996). *Hazret-i Fatıma'nın faziletleri*. (Çev.: Muhammed Tahir), İstanbul: Tuba.
- Goody, J. (2017). *Mit, ritüel ve söz*. (Türkçesi: Damla Sezgi), İstanbul: Küre.
- Gökdayı, H. (2008). Türkçede kalıp sözler. *Bilig*, S. 44, 89-110.
- Gökdemir, A. (2019). *Türk İslam edebiyatında Hz. Fatıma*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Mertoğlu, M. S. (2009). 'Salâtü Selâm' mad. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 36, 23-24.
- Pınarbaşı, G. (2017). *Anadolu'nun ermiş kadınları*. İstanbul: Okur Kitaplığı.
- Schimmel, A. (2000). *Sayıların gizemi*. (Çev.: Mustafa Küpüşoğlu), İstanbul: Kabalıcı.
- Uyanıker, N. (2014). Türk folklorunda manzum Vefât-ı Fâtıma'lar. *Sanat ve Edebiyatta Kadın Sempozyumu* (5-6 Mayıs 2014), Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- Uyanıker, N. (2018). Hanımlara mahsus gazetede yayınlanan Hz. Fâtıma konulu risale ile Türkçe yazmalarda ele alınan Ahvâl-i Fâtıma'ların edebî üslup bakımından karşılaştırılması. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, S. 16, 237-252.
- Üçer, M. (1976). Anadolu folklorunda Fadime Ana. *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı-1975*, Ankara: Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi.

Yalçınkaya, F. (2008). *Muş'ta yatırlar ve yatırlarla ilgili anlatılan menkabeler*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

KK-1: Zeliha Göylüler, 04.06.1964, Ahmed Yesevi-Baba Mansur Ocağı'ndan, Ev Hanımı, Mülakat Tarihi: 15.12.2015

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / *The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.*

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / *There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.*